

ACC. N:R. M. 9574:1-13.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson.
Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrun.
Hallingeberg.
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: 1945. Född år i

- 1) Om julklappar och jultomte.
- 2) Om Lilla jul och lilla julafton.
- 3) Om väderlekstecken i folktron.
- 4) Om folktro.
- 5) Om fångad orm under vintertalet.
- 6) Drög eller kälke.
- 7) Sed vid varpning.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

L. u. F. 48
" 47

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M. 9574:1

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson,
Härad: Södra Tjust. Adress: Stornandebo, Ankarstrum.
Hallingeberg.
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: 1945. Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sid. 1.

Svar å lista 48.

Julklappar och jultomte.

Bland den fattigare befolkningen torde inte bruket att ge julklappar varit vanligt, mer än från början av detta århundrade. Kanske det förekommit i en och annan gård tidigare, men det var undantag. Däremot har upptecknaren hört berättas, att tjänarna på Ankarstrums Säteri på 1870-talet fick julklappar, vanligen en tygbit eller annat nyttigt. Hur julklapparna delades ut kan jag inte minns att den berättande omnämnde. Ej heller om det förekom tomtar.

Att det däremot skulle givas julgåvor i gårdarna i form av palt, korv, fläskkota, en limpa eller dyl. var vanligt. Det var s.k. rotehjon och backstugusittare, som erhöll denna förmån.

Seden med jultomte torde först ha kommit genom dels s.k. bättre familjer, dels genom föreningar vid fester. Knappast torde det ha förekommit med jultomte förrän in på detta århundrade. Seden med julkort torde inte ha förekommit förrän i början av detta århundrade.

ACC. N:R.

M. 9574:2.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankersrum.
 Hallingeberg.
 Socken: Berättat av: Anna Larsson
 Uppteckningsår: 1945. Född år 1865 i Hallingeberg.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2.

E.U.F. 47.

Svar ang. Lilla jul och lilla julafton.

- 1) Ang. uttrycket "lilla jul" och "lilla julafton" så tycks det allmänt vara Kyndelsmässohelgen som benämnts "lill-jul". Vanligen var det väl lördagskvällen och söndagen som inneslöts i begreppet "lill-jul" och inte den i almanackan upptagna Kyndelsmässodagen.
- 2) Det är möjligt att lilla julafton firades med t.ex. vit-gröt och litet mer mat än vanligt, men det synes inte ha lämnat några särskilda spår i minnet, då man frågar efter dylika förhållanden.
- 3) Gåvor har inte förekommit vid lill-jul.
- 4) Lucia-firandet synes inte alls ha förekommit i trakten bland allmo-
gen.
- 5) Lucia-seden torde inte ha förekommit mer än kanske en 30 år i trakten. Troligen introducerades Lucian vid någon fest av någon förening. I hemmen har inte Lucia-gång förekommit. Upptecknaren såg en Lucia första gången 1924 på sjukhus.

Frågorna 6, 7 o. 8 kan inget egentligt svar lämnas på.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R.

M. 9574:3.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson,
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
 Socken: Hallingeberg. Berättat av: Anna Larsson,
 1945. Född år 1865 i Hallingeberg.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sid. 3.

Forts. om Lilla jul o.s.v.

9) Beträffande julslakten har upptecknaren hört berättas ungefär följande. Det skildrade har inträffat på torpet Koltorp under Ankarsrums bruk, Hallingebergs socken, på 1860 -70- talen.

Någon absolut bestämd dag för julslakten var inte fastställd, men den 9 dec. (Anna-dagen) var det vanligt att man slaktade. (den 9 kunde dock ibland vara helgdag och ibland åter kunde inte slaktaren parera slaktdagarna, utan "kunderna" fingo rätta sig efter när han hade tid. Slaktaren skulle ha en rejäl måltid efter arbetets utförande samt naturligtvis därtill några supar. Hade inte slaktaren gris själv brukade han få en s.k. ryggkota utöver betalningen.

10) Beträffande uttrycket svinotta.

I regel var grisen, som skulle avlivas en gammal bjässe på $1\frac{1}{2}$ år. Sista sommaren hade grisen gått ute. Vidare fet var han därför inte. För att grisen inte skulle böka och förstöra för mycket under

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R.

M. 9574:4

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson,
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarstrum.
 Socken: Hallingeberg. Berättat av: Anna Larsson,
 1945. Född år 1865 i Hallingeberg.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sid.4.

Forts.

utegången hade han försetts med nosring¹⁸⁶,

Medan det ännu var tidigt på morgonen och mörkt började förberedelserna för slaktningen. Torparhustrun tände upp eld på spishällen i det under den kalla årstiden sällan nyttjade köket. Torparen, drängen, slaktaren, samt oftast granntorparen med sin dräng följdes åt till svinhuset för att lägga trynträd på grisen samt föra fram djuret till köksdörren. Grisen stretade emot men karlarna slet och strävade med honon. Vid köksdörren var det dock stopp, och till en början var det också tillräckligt. Torparhustrun slog upp dörren så att ljuset från spishällen lyste ut och hjälpte inte det tändes tyrebloss. Slaktaren tog fatt på sin kniv och med ett vant grepp placerades eggverktyget i grisens nacke. Grisen blev vild av rädsla och smärta. Blodet spröt och karlarna hade all möda att behålla grisen samt få omkull den. Ett nytt utfall med kniven och blodet kunde tillvaratagas. Det

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M 9574:5

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson,
Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
Hallingeberg. Anna Larsson
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: 1945. Född år 1865 i Hallingeberg.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sid.5.

Forts.

blev en lång kamp innan grisen var död. När han äntligen stillnade av lyftes han upp och bars in i köket och placerades på slakttavlan. Sen kunde karlarna pusta ut ett tag. Torparen bjöd på en sup eller två åt var och en. Drängarna knallade av till herrgården på dagsverke. Granntorparen gick till sött. En annan morgon skulle han ha hjälp tillbaka, och slaktaren och torparen i gården tog itu med grisen. Till en början skulle huden flås av.

Det var mörkt alltjämt. Karlarna hjälptes åt att flå. Torparhustrun fick lysa med tyrstreckor. Det fick inte bli några hål på huden, ty den skulle garvas och nyttjas till skor. Lång tid tog det. Knivarna karvade och rispade i späcket. Då grisen omsider var flådd skedde urtagningen. Och på kvällen slutligen, då det var tänt i den stora, öppna spiseln i torparstugan, då bredde torparen ut huden på golvet framför elden och skrapade den ren från späckvalkar som blivit

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR.

M. 9574:6.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson,
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
 Socken: Hallingeberg. Berättat av: Anna Larsson,
 1945. Född år 1865 i Hallingeberg.

Forts.

kvar. I värmen från elden blev fettets upplöst och mjukt. Torparen hade ett bandknivsliknande verktyg och arbetade med. Det avskrapade fettets samlades i en gryta och nyttjades till bl.a. vagnssmörja. Grishuden samt skinn av höstslaktet (nötdjur) samt av får o. kanske kalv skickades sedan till garvaren i Dalebo för beredning.

Troligen har uttrycket "svinotta" sin uppkomst av den tidiga svinslaktens om morgnarna. Uttrycket kan skämtsamt av äldre nyttjas än i dag, när de av någon anledning tvingats gå upp tidigare än vanligt.

11) Ätminstone bland den fattigare befolkningen har det inte varit vanligt att baka lussekatter.

12-13.) Möjligen med något bättre mat firades helgen. Det syns ha varit sed att man allmänt gick i kyrkan Kyndelsmässodagen.

14) Gåvor förekom inte.

15) Benämningen Benraskesöndag har ingen hört talas om.

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sid.6.

ACC. N:R.

M. 9574:7.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson,
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
 Socken: Hallingeberg. Berättat av: _____
 1945. Född år _____ i _____
 Uppteckningsår: _____

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sid. 7.

Forts.

16) Med 20:dedag Knut tog jul slut. Bland den fattigare befolkningen syns inga särskilda sedvänjor ha förekommit. Ett gammalt talesätt var dock, att "de skulle köra ut jul" denna dag.

(Beträffande svar 15 har upptecknaren hört sedan ovanstående skrevs, att första söndagen efter 20:dedag Knut kallades Benknäpre-söndag. Troligen äger detta uttryck ett samband med Benraskesöndag. Raska av benen- Knapra av benen.) Kanske benämningen även var Knaprebenssöndag.

(eft. Trettondagen!)

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. *M. 9574:8.*

Landskap: *Småland.* Upptecknat av: *Gustaf Carlsson,*
Härad: *Södra Tjust.* Adress: *Stormandebo, Ankarsrun.*
Socken: *Hallingeberg.* Berättat av: _____
Uppteckningsår: *1945.* Född år _____ i _____

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sid. 8.

Om väderlekstecken i folktron.

När himmelen tidigt på morgonen var strimmig av moln (hade rapp-
hönskrage) blev det regn inom tre dygn.

Beträffande den kommande vinterns väderlek ansågs det, att
dess ^{*karaktär*} utseende kunde förutsägas om man tog svinnmjältens form i be-
traktande. Var svinnmjälten lång och jämn till sitt utseende, betydde
det att vintern blev jämn och inte så kall. Var det däremot en utbukt-
ning betydde det en vinterknäpp. Var utbuktningen i början av mjälten
kom vinterknäppen i början av vintern. Däremot blev det kallt i slutet
av vintern om "klunsen" var i slutet av mjälten. (Denna höst anser sig
gamla av detta märke kunna tolka, att det blir kallt fram i slutet på
vintern. Mjälten - av årssvin - har haft en utbuktning i slutet. ☺

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R.

M. 9574:9

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson,
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarstrum.
 Socken: Hallingeberg. Berättat av: Anna Larsson,
 1865 i Hallingebergs s:n
 Uppteckningsår: 1945. Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sid. 9.

Om folktro.

Om en person huggit sig i en fot t.ex., och eggjärnet (yxan) därvid skurit igenom lädret i skon eller stöveln, skall hålet i fotbeklädnaden med det fortaste sys igen, ty enligt folktron skall såret i foten då läka fortare.

När man första gången på våren färdas i båt (eka) över öppet vatten efter islossningen bör man smaka på vattnet. Därigenom skall man nämligen kunna skydda sig mot sjukdom, är en folktro. Upptecknaren har också sett äldre personer för så där 30 år sedan ta vatten i handen och dricka utav just när man började ro över en sjö.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 9574:10.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson,
Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
Socken: Hallingeberg. Berättat av: Carl-Johan Johansson
1945. Född år 1871 Hallingeberg.
Uppteckningsår: i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sid. 10.

Om fångad orm under "vintertalet".

Upptecknaren har hört berättas om, att det förr varit brukligt att man fångade ormar och stoppade i butelj. Ovannämnda person har omtalat att han för 40 - 50 år sedan har sett en man, känd för att kunna "läsa" om folk samt i övrigt syssla med kvacksalveri, tillvarata en orm. Mannen hade funnit ormen liggande i en solig söderslänta, skyddad för vinden. Tidpunkten hade varit en dag på vintertalet, d.v.s. före vårdagjämningen. Ormen hade tillvaratagits för att stoppas i en butelj. (Om den var levande eller död tänkte ej upptecknaren på att utfråga om.) Innan ormen stoppades i buteljen hade mannen emellertid svett djuret med litet torr ormbunk "för att en del etter skulle försvinna". Sedan stoppades ormen i buteljen och sprit skulle fyllas på. Innehållet skulle sedan efter en tid nyttjas för sjukvårdsändamål. För att detta emellertid skulle ha sin rätta kraft, måste ormen ovillkorligen vara fångad under "vintertalet".

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R.

M. 9574:11

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson,
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
 Socken: Hellingeberg. Berättat av:
 1945. Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sid. 11.

Drög eller kälke.

"Drög" är namnet i trakten på mindre kälke med två banker, vilken nyttjats av befolkningen att dra på. I allmänhet var sällan drögens medar över 1 meter i längd, oftare något kortare. Medarna voro av trä med skenor av järn. I bankarnas ytterkanter voro hål för styltor, d.v.s. uppstående pinnar. I stället för raka, uppstående pinnar fanns emellertid på en och annan drög karakteristiska styltor av enträ. Dessa styltor voro gjorda i en båge vars främre ändar voro nerstuckna i frambankens hål. Från bakre delen av styltorna gingo tvärstyltor ner i bakre bankens hål. De egentligen styltornas avslutning bakåt fingo tjäna som handtag. På så vis kunde drögen ganska bekvämt skjutas framför den som nyttjade densamma. Ute i skärgården norr och söder om Västervik skall dylika bågliknande styltor på drögarna även varit vanligt förr innan sparkstöttingarna kommo i bruk.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R:

M. 9574:12.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson,
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
 Socken: Hallingeberg. Berättat av: Amalia Jonsson,
 1945. 1875 Hallingeberg.
 Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sid. 12.

Sed vid varpning.

Varpning av väv kunde vara rätt invecklade tillställningar, beroende f.ö. på vad slags väv det skulle bli. Av äldres tal får man emellertid den uppfattningen, att den varpande helst ville vara i fred under arbetet; de skulle ju räkna och hålla reda på antalet trådar, vilket fordrade stor omsorg och eftertanke. Kom emellertid någon på besök medan varpningen pågick kanske denne började hoppa och lyfta först den ena, sedan den andra foten så högt som möjligt.

Samtidigt skulle sjungas eller framsägas följande ramsa:

"Så högt skäl, så högt skäl,
den här väven den ska opp i da och ner i möra."

Eller också:

"Så högt skäl, så högt skäl,
den här väven ska gå både fort och väl,
och all oredlighet ska gå till grannas."

Såväl varpning, solvning och skeande voro betydelsefulla göromål. Kom illasinnade människor på besök troddes det, att de kunde "skämma" väven, d.v.s. den gick illa att väva. Garnet t.ex. snärjde sig och

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R.

M. 9574:13.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson,
Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarstun.
Socken: Hallingeberg. Berättat av: Anselia Jonsson,
1945. Född år 1875 i Hallingeberg.
Uppteckningsår: 1945. Född år 1875 i Hallingeberg.

Forts. om Sed vid varpning.

och gick av. Och att det kom oväntat besök under de tre ovan nämnda arbetsskedena ansågs som ett dåligt omen. Likaså kunde det även krångla vid själva vävningen. Att ta "värme" (eldglöd) i skytteln och sedan föra den fram och åter genom skälet ansågs som hjälp- och skyddsmedel, när det gick illa och någon troddes ha "skämt" väven.

LUNDS UNIV:
FOLKMINNES-
ARKIV

Sid. 13.

Skriv endast på denna sida!